

Верховний
Суд

Актуальні питання щодо розгляду сімейних спорів в умовах воєнного стану

Алла Олійник

суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

2. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». Останні зміни внесені Законом України від 14 квітня 2022 року №2193-IX. Цей Закон визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні був введений воєнний стан. Воєнний стан регулярно продовжується у зв'язку з тим, що агресія проти нашої країни триває.

3. Робота судів держави під час воєнного стану

У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.

У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів (частина третя статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

4. Спори з участю дітей

Численні рішення Європейського суду з прав людини щодо питань, які пов'язані із захистом прав дитини, ґрунтуються на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Загальної декларації прав людини, Конвенції про права дитини.

Європейський суд з прав людини, спираючись на міжнародні та європейські договори з прав людини, підкреслив потребу дітей в особливому захисті у зв'язку з їхньою вразливістю. Отже, кожна дитина має право на такі заходи захисту, яких потребує її статус малолітньої особи, з боку її сім'ї, суспільства і держави.

При ухваленні всіх рішень, що стосуються дітей, найкращі інтереси останніх мають першорядне значення і повинні повністю й ефективно дотримуватися. Держава має позитивні зобов'язання щодо дітей, щоб будь-які вжиті заходи ніколи не шкодили їхньому здоров'ю та розвитку.

5. Практику Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав дитини необхідно розглядати з урахуванням **принципів правового статусу дитини.**

Виділяють принципи правового статусу дитини, які впливають з міжнародно-правових документів:

Конвенції про права дитини 1989 року:

- рівноправність дітей (стаття 2);
- неприпустимість будь-яких форм дискримінації (стаття 2);
- пріоритет інтересів дитини при вирішенні будь-якого питання, що стосується дітей, так званий принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини (стаття 3);
- принцип забезпечення захисту і турботи про благополуччя дитини (стаття 5);
- невід'ємність і пріоритет права на життя (на держави покладається обов'язок забезпечити їх виживання і розвиток, стаття 6);
- право дитини висловлювати свою думку, викладати інформацію про свої проблеми (діти мають право бути почутими, стаття 12-15);
- принцип збереження індивідуальності дитини (стаття 8);
- неприпустимість катувань та інших жорстоких, нелюдських і принижуючих гідність видів поведінки і покарання (стаття 37 а);
- принцип відповідальності батьків за виховання і розвиток дитини (стаття 18).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) проголосила **принцип верховенства права** і зобов'язання договірних сторін дотримуватися прав людини.

У тексті Конвенції відсутні норми, присвячені захисту прав дітей (за винятком, наприклад, положень про особливий статус неповнолітніх у статтях 5-6), однак обсяг більшості наданих нею прав такий, що ними може користуватися будь-яка людина, незалежно від вікових або інших характеристик. У зв'язку з цим Європейський суд з прав людини, розглядаючи справи, де мало місце порушення прав дітей, посилається на норми Конвенції як базовий документ.

Справи:

«Н.Ц. та інші проти Грузії» (N.Ts. and Others v. Georgia), заява No 71776/12

«М.С. проти України» (M.S. v Ukraine), заява No 2091/13

«Скоццарі та Джунта проти Італії» (Scozzari and Giunta v. Italy), заяви No 39221/98 та No 41963/98

«МАМЧУР ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MAMCHUR V. UKRAINE) (ЗАЯВА № 10383/09)

• CASE OF X v. LATVIA (Application no. 27853/09).

7. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (стаття 3)

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється

якнайкращому забезпеченню
інтересів дитини

8. Права дітей у питаннях сімейного права

Доступ дітей до правової допомоги та неупередженого суду

Конвенція про права дитини

Стаття 13. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду **незалежно від кордонів** в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

а) для поваги прав і репутації інших осіб; або

б) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.

ЦПК України

Стаття 45. Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи

1. Під час розгляду справи, крім прав та обов'язків, визначених [статтею 43](#) цього Кодексу, малолітня або неповнолітня особа має також такі процесуальні права:

1) безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки;

2) отримувати через представника чи законного представника інформацію про судовий розгляд;

3) здійснювати інші процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

2. Суд роз'яснює малолітній або неповнолітній особі її права та можливі наслідки дій її представника чи законного представника у разі, якщо за віком вона може усвідомити їх значення.

3. Суд сприяє створенню належних умов для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

9. Постанова КЦС ВС від 01 квітня 2020 року, справа №234/19213/17, провадження № 61-16113св19.

«Дитина є суб`єктом права і, незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одним з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються» .

Справи , пов'язані із захистом прав і свобод дитини

11. Згідно з статтею 1 Конвенції про права дитини дитиною вважається кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо згідно закону, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.

Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.

Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (стаття 6 СК України).

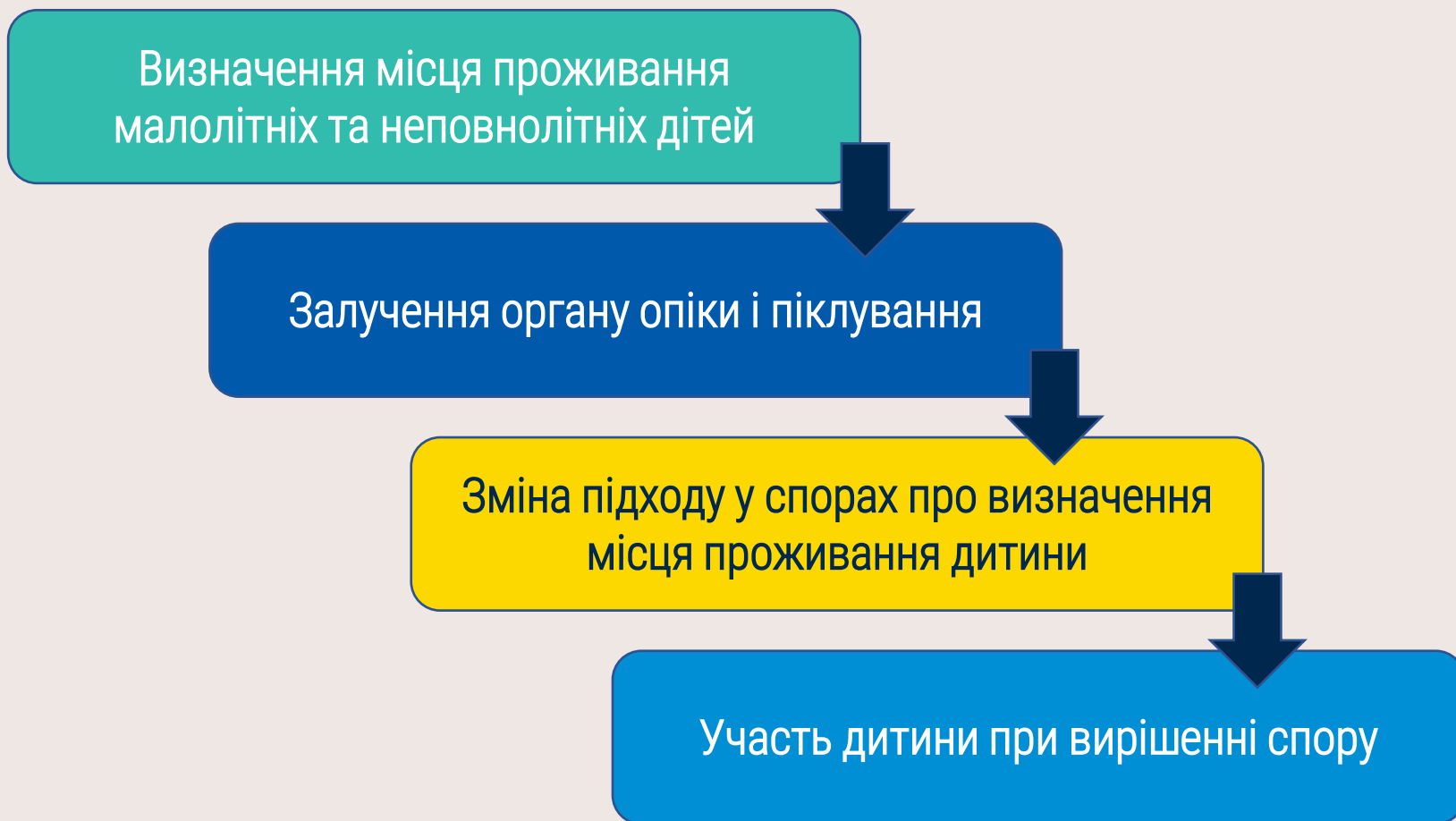
12. Спiр щодо мiсця проживання дитини

Якщо мати та батько, якi проживають окремо, не дiйшли згоди щодо того, з ким iз них буде проживати малолiтня дитина, спiр мiж ними може вирiшуватися органом опiки та пiклування або судом.

Стаття 161
СК України

13. Актуальні питання, які виникають в судовій практиці:

14. Європейський суд з прав людини приділяє велику увагу справам, пов'язаним з визначенням місця проживання дитини, а також з реалізацією права на спілкування з нею не тільки батьків, але й інших родичів: дідусів, бабусь.

Принцип 6 Декларації прав дитини, проголошеної Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р. передбачає, що дитина для повного і гармонійного розвитку її особи потребує любові і розуміння. Вона повинна, якщо це можливо, зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків і в усякому разі в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості; малолітню дитину не слід, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, розлучати зі своєю матір'ю.

Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (рішення від 07 грудня 2006 року у справі «Хант проти України», заява № 31111/04).

15. Розглядаючи питання про **визначення місця проживання дитини**, необхідно брати до уваги, що мати і батько мають рівні права та обов`язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою.

Чинним законодавством визначено, що розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов`язків щодо дитини.

Ці справи розглядаються судом у порядку загального позовного провадження (не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження), оскільки необхідною є стадія підготовки до судового розгляду, проведення примирних процедур, заслуховування пояснень батьків дитини та думки самої дитини, коли вона здатна її висловити тощо.

Сторонами є, як правило, батьки дитини. У випадках, коли дитина має сталі емоційні та сімейні зв`язки з бабою, дідом, вони можуть, керуючись, зокрема статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, наполягати на визначенні місця проживання дитини з ними (постанова Верховного Суду від 01 грудня 2021 року у справі 356/417/17; Рішення ЄСПЛ T.A. AND OTHERS v. The Republic of Moldova, Заява №25450/20 від 30 листопада 2021 року, окрема думка судді). В усіх рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків.

16. Постанова КЦС ВС у справі № 950/569/20-ц, провадження № 61-18067 св21 від 03 травня 2022 року

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди, насамперед, мають виходити з **інтересів самої дитини**, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Постанова КЦС ВС у справі № 463/2991/18, провадження № 61-9709св19, від 16 червня 2021 року

При вирішенні питань про місце проживання дитини у випадку, коли її батьки проживають окремо необхідно дотримуватися принципу забезпечення **найкращих інтересів дітей**, обумовлених необхідністю забезпечити дитині повний і гармонійний фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток, а також необхідний для такого розвитку рівень життя.

Перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків не є вирішальною умовою.

Постанова КЦС ВС у справі № 756/13187/17, провадження № 61-6116св19, від 30 березня 2021 року

«...рівність прав батьків є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини у ситуації спору, а вже тільки потім – і якщо це не порушуватиме права та інтереси дитини – підлягають врахуванню інтереси батьків.я передання йому дитини шляхом зміни її місця проживання».

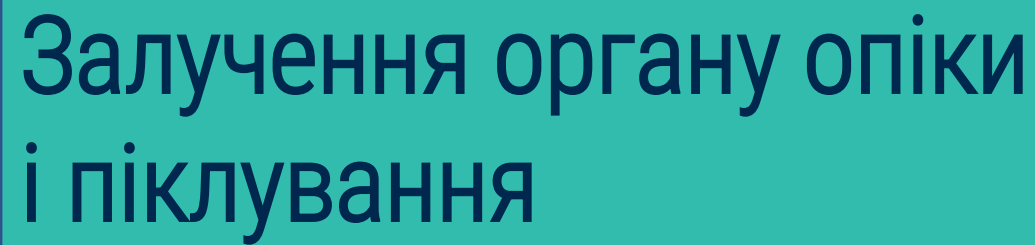
17. Чи можливо визначити місце проживання дитини, якщо батьки проживають за однією адресою?

Так, можливо.

Постанова КЦС ВС від 18 березня 2021 року, справа № 288/39/20, провадження № 61-17698св20

«.....вирішуючи спори між батьками, які проживають окремо (в тому числі в одній квартирі), про те, з ким із них і хто саме з дітей залишається, суд виходячи із рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей повинен постановити рішення, яке відповідало б інтересам неповнолітніх. При цьому суд враховує, хто з батьків виявляє більшу увагу до дітей і турботу про них, їхній вік і прихильність до кожного з батьків, особисті якості батьків, можливість створення належних умов для виховання, маючи на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дітей.

Проживання батьків за однією адресою не є підставою для відмови у задоволенні позову про визначення місця проживання дитини (дітей) разом з одним із них.

Залучення органу опіки і піклування

19. Постанова КЦС ВС від 27 травня 2020 року, справа №511/2786/16-ц, провадження № 61-39715св18.

Вирішення спору про визначення місця проживання дитини за відсутності висновку органу опіки та піклування щодо цього питання є підставою для скасування такого судового рішення.

Суд апеляційної інстанції вирішив спір про визначення місця проживання дитини без висновку органу опіки та піклування щодо вирішення спору, що виник між сторонами та дійшов передчасного висновку про відмову в задоволенні позову.

20. Орган опіки та піклування як спеціальний учасник сімейних спорів

Обов'язкова участь у спрах щодо:

Участі одного з батьків у вихованні дитини

Визначення місця проживання дитини

Виселення дитини

Зняття дитини з реєстрації місця проживання

Визнання дитини такою, що втратила право користування жилым приміщенням

Позбавлення та поновлення батьківських прав

Побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав

Відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе на підставі закону або рішення суду

Управління батьками майном дитини

Скасування усиновлення та визнання його недійсним

21. Письмовий висновок щодо розв'язання спору органу опіки та піклування

Орган опіки та піклування подає суду **ПИСЬМОВИЙ ВИСНОВОК** щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи.

**Стаття 19
СК України**

Суд може **не погодитися з висновком** органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

22. Який орган опіки та піклування необхідно залучити до розгляду справі у випадку, якщо спір вирішується між батьками, які проживають в різних адміністративно-територіальних одиницях?

23. Пункт 72 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 86622

У разі коли батьки дитини проживають у межах різних адміністративно-територіальних одиниць, той із батьків, який подав заяву про визначення місця проживання дитини з ним, звертається до служби у справах дітей за місцем свого проживання (перебування) стосовно проведення обстеження його житлово-побутових умов і складення акта обстеження умов проживання. Зазначений акт передається заявником до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини, працівник якої проводить з ним бесіду.

24. Підстави складання висновку?

Висновок органу опіки та піклування
складається після:

Обстеження
житлово-
побутових
умов

Проведення
співбесіди з
батьками та
дитиною

Перевірки
зібраних
документів

25. Який орган опіки та піклування надає висновок?

Залучається орган опіки і піклування за
місцем проживання дитини

26. Яким чином залучається той з батьків, який проживає у межах іншої адміністративно-територіальної одиниці?

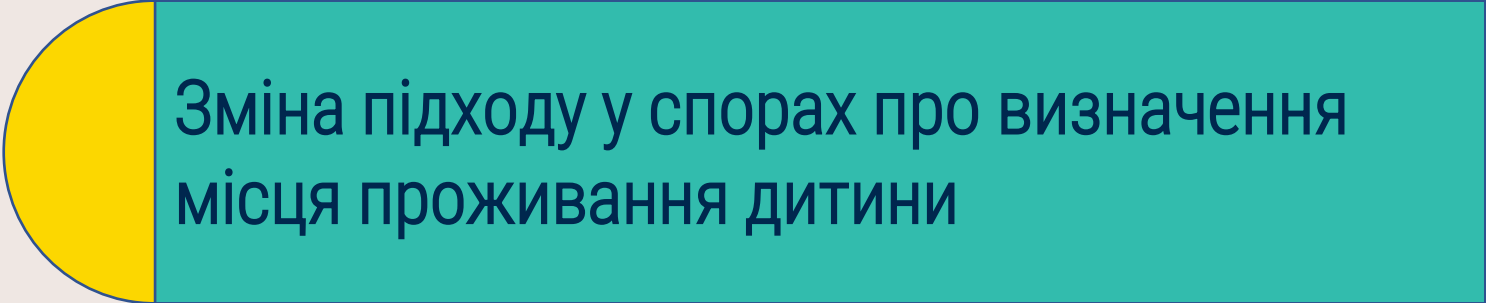
Для обстеження житлово-побутових умов він зобов'язаний звернутися до служби у справах дітей за місцем свого проживання стосовно проведення обстеження його житлово-побутових умов і складання акту обстеження, в наступному надіслати його органу опіки та піклування за місцем проживання дитини, який проведитиме бесіду з батьком (матір'ю)

27. Постанова КЦС ВС, справа 66/1017/20 від 14 вересня 2022 року

«... визначаючи місце проживання дитини з матір`ю, суди не врахували, що за первісним позовом ОСОБА_1 орган опіки та піклування взагалі не склав висновку про доцільність проживання дитини разом з матір`ю, а акт обстеження умов проживання не є за своєю суттю, правовою природою та змістом висновком органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини з одним із батьків у розумінні статті 19 СК України.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій здійснили розгляд справи без отримання відповідного висновку органу опіки та піклування за місцем проживання матері, який мав бути складений задля забезпечення належного розгляду первісного позову ОСОБА_1 , що є порушенням імперативного правила статті 19 СК України.

Висновок органу опіки та піклування за місцем проживання батька наданий на звернення ОСОБА_2 до ініціювання розгляду відповідного спору в суді, не відповідає правилам частини п`ятої статті 19 СК України щодо подання такого висновку безпосередньо суду на підставі всіх актуальних відомостей та документів, які стосуються судової справи, що також свідчить про те, що розгляд зустрічного позову ОСОБА_2 відбувся з порушенням статті 19 СК України».

Зміна підходу у спорах про визначення
місця проживання дитини

29. Принцип 6 Декларації прав дитини

Малолітня дитина, крім випадків,
коли є виняткові обставини, не має
розлучатися зі своєю матір'ю

30. Європейський суд з прав людини 11 липня 2017 року виніс рішення у справі **“М. С. проти України”**, у якому викладено висновки про визначення “інтересів дитини”, їх місця у взаємовідносинах між батьками.

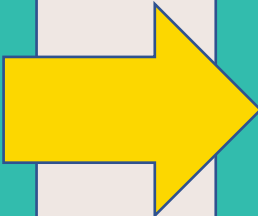
«При визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, в найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки з сім'єю, окрім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або явно дисфункціональна; і по-друге, в найкращих інтересах дитини забезпечити її розвиток в безпечному, надійному і стабільному середовищі та в середовищі, що не є дисфункціональним (див. справу «Мамчур проти України», заява № 10383/09, § 100, 16 липня 2015 року)» пункт 76

«.....здійснений національними судами аналіз перед прийняттям рішення про те, що донька заявника має проживати з матір'ю, був недостатньо ретельним. Відтак, не зважаючи на широкі межі свободи розсуду національних органів державної влади в сфері опіки над дитиною, підстави, які вони навели у своєму рішенні, не можуть вважатися «відповідними і достатніми» (див. пункт 75 вище)» (пункт 85).

31. Рішення ЄС

«М.С. проти України» від 11 липня 2017 року

Основне значення має
вирішення питання про
те, що найкраще
відповідає інтересам
дитини

Найкращі інтереси
дитини залежно від їх
характеру та
серйозності можуть
перевищувати інтереси
батьків

32. У постанові від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц (провадження №14-327цс18), відступаючи від правового висновку, викладеного у постанові Верховного Суду України від 14 грудня 2016 року у справі № 6-2445цс16, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що «Декларація прав дитини не є міжнародним договором у розумінні Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року та Закону № 1906-IV, а також не містить положень щодо набрання нею чинності. У зв'язку із цим Декларація прав дитини не потребує надання згоди на її обов'язковість Верховною Радою України і не є частиною національного законодавства України. Разом з тим положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (стаття 3), узгоджуються з нормами Конституції України та законів України, тому саме її норми зобов'язані враховувати усі суди України, розглядаючи справи, які стосуються прав дітей».

33. Постанова КЦС ВС від 06 лютого 2019 року, справа № 286/560/17, провадження № 61-21481св18

«.....застосування судом першої інстанції принципу 6 Декларації прав дитини, у якому зроблено акцент на те, що малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю, є помилковим. Крім того, під заборонаю розлучення дитини зі своєю матір'ю в контексті Декларації прав дитини слід розуміти не обов'язковість спільного проживання матері та дитини, а право на їх спілкування, турботу з боку матері та забезпечення з боку обох батьків, у тому числі й матері, прав та інтересів дитини, передбачених цією Декларацією та Конвенцією про права дитини [від 20 листопада 1989 року](#).

Законодавство України не містить норм, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

Наведене узгоджується з правовим висновком, викладеним у постанові Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц (провадження № 14-327цс18)»

34. Постанова КЦС ВС від 20 березня 2021 року, справа №542/1428/18, провадження №61-18612св19

Аналіз наведених норм права, практики Європейського суду з прав людини дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків.

Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

При визначенні місця проживання дитини судами необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору.

Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

35. Застосування в Україні Декларації прав дитини

За своїм змістом не є
міжнародним договором

Не є жорстким правилом до
виконання

Справа № 402/428/16-ц

Частини перша , друга
статті 161 СК України

36. Судом беруться до уваги:

- ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків;
- особиста прихильність дитини до кожного з них;
- вік дитини;
- стан її здоров'я;
- інші обставини, що мають істотне значення.

Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків:

- хто не має самостійного доходу;
- зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами;
- своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини.

37. Рішення ЄС «Хуснутдінов і Х проти Росії» від 18 січня 2018 року

...«Розглянувши рішення національних судів, Суд не знаходить підстав сумніватися в тому, що вони засновані на найкращі інтереси дитини. Зокрема, національні суди взяли до уваги, що Х висловила явне бажання залишитися жити зі своїми бабусяю та дідусем. Суд зазначає, що Х в той час було тринадцять років і, таким чином, вона вже змогла скласти свою власну думку з цього питання і зрозуміти його наслідки»

38. Постанова Великої Палати ВС від 17 жовтня 2018 року, справа № 402/428/16-ц

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому

- сталі соціальні зв'язки,
- місце навчання,
- психологічний стан тощо.

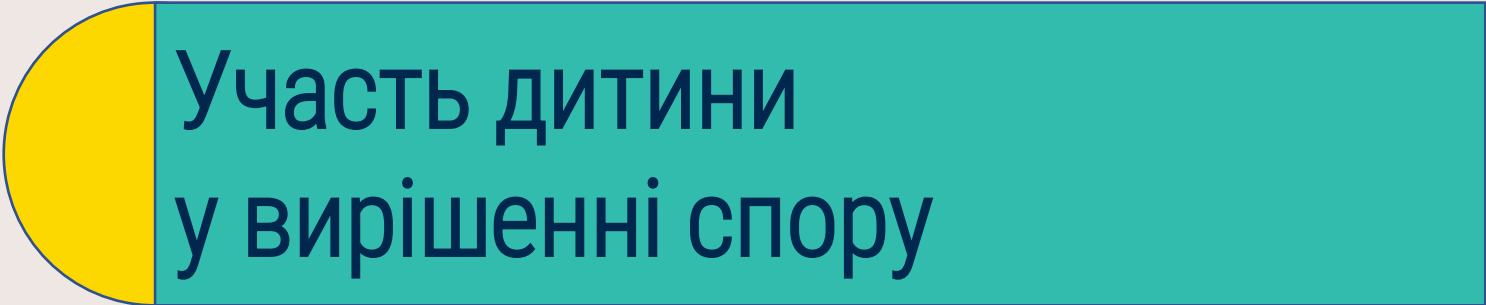
-Постанова КЦС ВС від 28 грудня 2020 року, справа №487/2001/19-ц

Матір дитини, який безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку дитини, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дитини, стан її розвитку, незалежно від того з ким дитина буде проживати.

Визначаючи місце проживання дитини з батьком, розуміючи, що спір стосується вкрай чутливої сфери правовідносин, а дитина потребує уваги, підтримки і любові обох батьків, суд апеляційної інстанції при вирішенні спору надав першочергове значення саме найкращим інтересам дитини, так як ОСОБА_3 вже досить тривалий час проживає разом із батьком. При таких обставинах, суд апеляційної інстанції правильно врахував інтереси дитини, яка проживає в атмосфері любові, турботи, захисту.

39. Постанова КЦС ВС від 29 вересня 2021 року, справа №459/3411/18, провадження № 61-10531св21

Щодо підстав для позбавлення батьківських прав (Суд на перше місце ставить «якнайкращі інтереси дитини», оцінка яких включає знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для прийняття рішення. Позбавлення батьківських прав є виключною мірою, правові наслідки позбавлення батьківських прав визначено статтею 166 СК України. Позбавлення батьківських прав допускається **лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращий бік неможливо, і лише за наявності вини у діях батьків.** Позбавлення батьківських прав не тягне невідворотних наслідків, оскільки не позбавляє особу, яка позбавлена батьківських прав, на спілкування з дитиною і побачення з нею, а також права на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав).

Участь дитини у вирішенні спору

41. Конвенція про права дитини 20 листопада 1989 року (стаття 12)

Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства

42. Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року (ст.6)

Під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки і приділяє їм належну увагу

43. Постанова КЦС ВС від 27 травня 2020 року, справа №511/2786/16-ц, провадження № 61-39715св18

«Вирішення спору про визначення місця проживання дитини.....без з'ясування можливості вислухати особисту думку дітей є підставою для скасування такого судового рішення. Тлумачення ч.2 ст. 171 СК України свідчить, що вона закріплює випадки, коли думка дитини має бути вислухана обов'язково. Проте апеляційний суд не перевінив наявності або відсутності підстав для застосування статей 161, 171 СК України крізь призму врахування найкращих інтересів дітей та не з'ясував можливість вислухання особистої думки дітей. Отже, висновки суду апеляційної інстанції про відмову в задоволенні позову про визначення місця проживання дітей є передчасними».

44. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року, справа №402/428/16-ц

З досягненням віку 10 років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, але й **право брати активну участь у вирішенні своєї долі**, зокрема, у визначенні місця проживання. Лише в разі збігу волі трьох учасників переговорного процесу - матері, батька, дитини можна досягти миру і згоди.

45. Постанова КЦС ВС від 10 березня 2021 року,
справа № 522/16059/18, провадження № 61-17827св20

У справі, що переглядається, ОСОБА_1 просила визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_5 ІНФОРМАЦІЯ_1 разом з нею (Т. 1, а. с. 5); зустрічних позовних вимог відповідач ОСОБА_2 не заявляв. За таких обставин суди зробили неправильний висновок про визначення місця проживання малолітнього ОСОБА_5 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , з його батьком - ОСОБА_2 , ІНФОРМАЦІЯ_3 , який мешкає за адресою: АДРЕСА_1 та в їх задоволенні належить відмовити.

46 . «Сахін проти Німеччини»

«...суди не повинні кожного разу заслуховувати покази дитини в суді з питання побачень з батьками. Рішення з цього питання залежить від конкретних обставин у справі з урахуванням **віку і рівня розвитку дитини**»

Законодавчо встановлено не ті умови, за яких думка повинна бути врахована, а ті, за яких згода дитини не вимагається:
Відповідний вік, стан розвитку та здоров'я

48. Постанова ККС ВС від 18 грудня 2018 року, справа №610/2531/17

Апеляційний суд заслухав у судовому засіданні малолітню дитину, що не досягла віку, в якому вона здатна сформулювати власні погляди та вільно висловлювати їх з усіх питань, що її стосуються. При цьому суд взяв до уваги пояснення п'ятирічної дитини про події півторарічної давнини без врахування експертної думки фахівців у сфері дитячої психології та психіатрії.

Спосіб заслуховування думки дитини.

Проблема встановлення аутентичності (справжності, істинності) вибору дитини

Конфлікт лояльності

Конфлікт лояльності – це процес залучення дітей в конфліктні відносини батьків, свідомі чи підсвідомі дії та висловлювання батьків, іншого оточення дитини, які мають своєю метою зробити вибір між батьками.

50. Постанова КЦС ВС від 09 листопада 2020 року Справа №487/7241/18

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання.

Разом з тим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини.

51. «ХУСНУТДИНОВ И Х ПРОТИ РОСІЇ»

«Было бы преувеличением говорить о том, что национальные суды всегда обязаны привлекать эксперта-психолога к рассмотрению споров, касающихся детей, однако этот вопрос зависит от конкретных обстоятельств каждого дела с должным учетом возраста и зрелости соответствующего ребенка»

52. Як впливає з правової позиції Європейського суду з прав людини, викладеної в пункті 95 постанови від 08 квітня 2004 року у справі «Хазе проти Німеччини», сам по собі той факт, що дитина може бути поміщена в більш сприятливе для її виховання середовище, не виправдовує примусові заходи щодо відібрання її у біологічних батьків; потрібна наявність інших обставин, які свідчать про необхідність такого втручання у право батьків на сімейне життя разом з їхньою дитиною, яке закріплене у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

53. Постанова ВС від 13 липня 2022 року, справа №705/3040/18, провадження №61-19878св21

Озвучена думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав, оскільки її думка не завжди може відповідати її інтересам, може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, яким вона в силу малолітнього віку неспроможна надавати правильну оцінку, чи інших можливих факторів впливу на неї.

Виходячи з пріоритету якнайкращих інтересів дитини, Верховний Суд вважає, що неврахування апеляційним судом думки малолітньої Дар'ї, 11 лютого 2008 року народження, щодо позбавлення її матері батьківських прав є виправданим з огляду на її вік, до того ж, як слідує із технічного звукозапису судового засідання від 10 листопада 2021 року, дитина не висловила власної ствердної думки щодо необхідності позбавлення батьківських прав її матері.

54. Заходи забезпечення позову

Позов забезпечується: встановленням обов'язку вчинити певні дії, у разі якщо спір виник із сімейних правовідносин (пункт 3 частини першої статті 150 в редакції Закону [№ 460-IX від 15.01.2020](#)).

Постанова КЦС ВС від 09 вересня 2022 року, справа № 490/1087/21, провадження № 61-12931 св21

Судове рішення про визначення місця проживання дитини і відібрання дитини від батька (матері) без позбавлення батьківських прав спрямовано на передачу дитини від однієї особи (батька/матері) до іншої особи (матері/батька).

Заходи ж забезпечення позову, що полягають у визначенні часу та місця побачення і спілкування дитини з одним із батьків, який на час розгляду справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від неї, спрямовані на усунення перешкод у спілкуванні дитини з цим із її батьків на час вирішення по суті спору щодо місця її проживання.

Системний аналіз наведених норм права та судової практики дає підстави вважати, що мати, яка на час вирішення справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини. Враховуючи наведене, апеляційний суд дійшов правильного висновку про наявність правових підстав для часткового задоволення заяви ОСОБИ про забезпечення позову.

55. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14 лютого 2022 року, справа № 754/7569/21, провадження № 61-15886сво21

Згідно зі статтею 12 Гаазької Конвенції, якщо дитина незаконно переміщена або утримується так, як це передбачено статтею 3, і на дату початку процедур у судовому або адміністративному органі тієї Договірної держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримування, відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини.

Предметом позовних вимог у справах про повернення дитини до іноземної держави є визнання незаконним вивезення та/або утримання на території країни тимчасового перебування дитини, забезпечення повернення її до постійного місця проживання, а також питання піклування про дитину, яке охоплює права, пов'язані з піклуванням будь-якої особи про дитину і, зокрема, право визначати місце проживання дитини й вирішення питань про тимчасовий чи постійний виїзд за кордон.

Таким чином, з урахуванням положень пункту «b» частини другої статті 7, статті 12 Гаазької Конвенції позивачі у справах про повернення дитини до іноземної держави можуть подавати до суду клопотання про вжиття заходів для забезпечення позову. Зокрема, такими заходами забезпечення можуть бути заборона дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України.

Тому Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає, що у спорах щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінній від держави їх постійного проживання, урегульованих положеннями Гаазької Конвенції, можливе вжиття заходів забезпечення позову шляхом заборони дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України.

56. Постанова КЦС ВС від 29 червня 2022 року,
справа № 753/7395/20, провадження № 61-18422св21

З урахуванням рівності прав батьків, засад розумності, Верховний Суд вважає, що ім'я та прізвище дитини мають бути подвійними.

Надаючи дитині подвійні ім'я та прізвище, Верховний Суд враховує рівність прав та інтересів обох батьків, які у зв'язку із спором щодо імені та прізвища дитини, просили суд їх визначити. Надання подвійного імені та прізвища узгоджується з частиною другою статті 145, частиною другою статті 146 СК України та відповідає засадам розумності і справедливості (стаття 7 СК України).

Як у мирний час, так під час воєнного стану актуальним є питання утримання дітей (аліменти)

58. Закон України «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15 березня 2022 року № 2129-IX (набув чинності з 25 березня 2022 року) «10². Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України ... припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації). Забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації. За рішенням про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця».

Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 15 березня 2022 року № 2138-IX (набув чинності 20 березня 2022 року) «Внести до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" такі зміни: 1. Статтю 1 доповнити частиною третьою такого змісту: "3. Дата початку тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначається рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України»

**59. ЗМІНИ,
що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України
від 26 лютого 1993 р. № 146,
затверджено постановою Кабінету Міністрів України
від 16 лютого 2022 р. № 122**

2) пункти 8 і 10 викласти в такій редакції:

“8. З військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Держспецзв’язку, Держприкордонслужби, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, БЕБ, служби цивільного захисту та Державної кримінально-виконавчої служби, співробітників Служби судової охорони **утримання аліментів провадиться з усіх видів грошового забезпечення, крім грошового забезпечення, що не має постійного характеру, та інших випадків, передбачених законом.**”;

“10. З осіб, які працюють і одержують заробіток (дохід) тільки за кордоном у державі, з якою Україна не уклала договору про надання правової допомоги, розмір аліментів обчислюється виходячи із розміру середньої заробітної плати працівника для місцевості, де мешкали такі особи до від’їзду за кордон. У разі надання такими особами відомостей про свій заробіток (дохід) аліменти обчислюються виходячи із розміру заробітку (доходу), отриманого ними за кордоном.”;

Військовослужбовці сплачують аліменти на загальних засадах та з усіх видів грошового забезпечення (крім такого, яке не має постійного характеру).

60. Види доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб

Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року, справа № 760/4569/18-ц, провадження № 61-45100сво18

«...зміст положень Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб включає до поняття «заробітку» також і виплати, які заробітною платою не є, зокрема доходи від підприємницької діяльності, кооперативів, тощо, що свідчить про більш широке тлумачення змісту поняття «заробіток», ніж виплати, які виплачуються в межах трудових правовідносин.

Крім того, у пункті 13 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб вказується, що утримання аліментів провадиться з суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання з цього заробітку (доходу) податків. Вживання терміну «дохід» у дужках після поняття «заробіток» може розумітися як визнання цих понять синонімами в контексті приписів цього Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Отже, Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним.

З урахуванням системного способу тлумачення вищевказаний Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, є підзаконним нормативно-правовим актом, а тому тлумачення його положень має здійснюватися з урахуванням дійсного змісту норм закону, на розвиток та виконання якого він прийнятий»

Постанова КЦС ВС від 15 червня 2022 року, справа № 682/1277/20, провадження № 61-3614св22

«Встановивши, що дохід ОСОБА_2 у сумі 2 996 756,39 грн, з якого ОСОБА_1 просила стягнути заборгованість зі сплати аліментів, **є вартістю успадкованого та отриманого у дар майна**, суд першої інстанції, з висновком якого погодився і апеляційний суд, правильно вважали, що **отримання майна - земельних ділянок сільськогосподарського призначення, у власність у порядку спадкування не є тим видом доходу, який підлягає врахуванню під час розрахунку розміру та стягнення аліментів**».

61. Постанова КЦС ВС від 19 січня 2022 року, справа № 711/679/21 провадження № 61-18434св21

«при застосуванні формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» в абзаці 1 частини 1 статті 196 СК України якщо обмежувати нарахування пені поточною заборгованістю (тобто, тією яка існує за всі місяці станом на момент пред'явлення позову чи на інший момент), то при пред'явленні позову за період коли існувало прострочення, а на момент пред'явлення позову поточна заборгованість відсутня, то і не буде межі, яку не повинна перевищувати пеня. Як наслідок, очевидно, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Колегія суддів, з урахуванням принципу розумності, вважає, що оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що **розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості, на яку вона нараховується. У разі, якщо позивач, з урахуванням принципу диспозитивності пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості, на яку вона нараховується.**

«суди при обчисленні пені не звернули увагу, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості на яку вона нараховується. У разі, якщо позивач, з урахуванням принципу диспозитивності **пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості на яку вона нараховується».**

62. Постанова КЦС ВС у справі № 686/5088/20 провадження № 61-18580 св21 від 31 серпня 2022 року

Визначено алгоритм для розрахунку суми індексації аліментів.

«Отже, з правового аналізу статті 4 Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» можна зробити висновок, що індексація аліментів, визначених судом у твердій грошовій сумі, проводиться лише у разі, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації, який встановлено в розмірі 101 відсотки до 01 січня 2016 року, з 01 січня 2016 року така індексація проводиться у разі перевищення 103 відсотки.

При цьому, з огляду на Порядок № 1078, зокрема Додаток 1 «Приклад обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації» до Порядку, індексація проводиться щомісячно (колонка «Величина приросту індексу споживчих цін для проведення індексації» у таблиці Додатку 1), починаючи з місяця, у якому величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації і подальша зміна розміру індексації відбувається у разі, коли індекс споживчих цін наростаючим підсумком знову перевищить поріг індексації.

Відповідно до абзаців один, два пункту 104 Порядку № 1078 обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації розміру аліментів, визначеного судом у твердій грошовій сумі, здійснюється з місяця, в якому призначено аліменти.

Оскільки згідно з рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 26 грудня 2017 року у справі № 686/23755/17 розмір аліментів, що підлягають стягненню з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 на утримання сина ОСОБА_3, збільшено до 1 500,00 грн, то саме з грудня 2017 року повинна проводитися індексація аліментів. Кінцевий термін розрахунку обмежений січнем 2020 року, оскільки саме цю дату зазначала позивач у позовній заяві.

63. Постанова КЦС ВС від 03 лютого 2021 року, справа № 125/2525/18 (провадження № 61-13525св20)

«...спір щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів вирішується судом за заявою заінтересованої особи. Залежно від предмета та суті вимог така заява може розглядатися у порядку, передбаченому розділом VII ЦПК, або у позовному провадженні».

У справі, що переглядається, установивши, що спір фактично виник між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 з приводу розміру заборгованості зі сплати аліментів та отриманих боржником доходів із урахуванням обставин відчуження спільного сумісного майна подружжя, апеляційний суд дійшов правильного висновку про доцільність вирішення спору в позовному провадженні». Таким чином, позивач ОСОБА_1 як стягувач вправі звернутись до суду зі скаргою щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів у порядку виконання судового рішення. Проте наявність такого права не позбавляє її можливості подати до суду позов до відповідача про стягнення заборгованості зі сплати аліментів у порядку позовного провадження. Постанова ВС від 26 січня 2022 року у справі № 682/1277/20 (провадження № 61-1886св21) Розмір заборгованості зі сплати аліментів обчислюється державним виконавцем, приватним виконавцем, а в разі виникнення спору - судом. Здійснення розрахунку заборгованості за аліментами платника аліментів, який є ФОП і перебуває на спрощеній системі оподаткування, державний виконавець має проводити відповідно до вимог частини другої статті 195 СК України, тобто виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості, а не виходячи з повного доходу як боржника як ФОП.

64. Виконання судових рішень у справах, які стосуються стягнення аліментів під час дії воєнного стану

Закон України «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15 березня 2022 року № 2129-IX (набув чинності з 25 березня 2022 року) «10². Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України ... припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації). Забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації. За рішенням про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця». Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 15 березня 2022 року № 2138-IX (набув чинності 20 березня 2022 року) «Внести до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 26, ст. 892 із наступними змінами) такі зміни: 1. Статтю 1 доповнити частиною третьою такого змісту: "3. Дата початку тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначається рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України».

65. Згідно з частиною другою статті 195 Сімейного кодексу України заборгованість за аліментами платника аліментів, який не працював на час виникнення заборгованості або є фізичною особою - підприємцем і перебуває на спрощеній системі оподаткування, або є громадянином України, який одержує заробіток (дохід) у державі, з якою Україна не має договору про правову допомогу, визначається виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості.

Отже, незалежно від того, чи втратила особа працевлаштування до введення воєнного стану, чи після, обов'язок сплати аліментів за нею залишається.

Поділ майна подружжя
зокрема у ситуації, якщо це майно зруйноване
або залишилося на тимчасово окупованій території

67. Конституція України (статті 3, 55, 64).

- Закон України « Про правовий режим воєнного стану» (статті 10, 12-2, 13, 19-26).

- Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»

- Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених [Конституцією](#) та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території.

За фізичними особами незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального правового статусу та за юридичними особами зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо таке майно набуто відповідно до законів України (частини перша, треті статті 5).

На тимчасово окупованій території право власності охороняється згідно із законодавством України. За фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, підприємствами, установами, організаціями зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо воно набуто відповідно до законів України (частини друга, четверта статті 11).

- *Процедура поділу майна подружжя, зокрема нерухомого, яке знаходиться на тимчасово окупованій території України має свої особливості і відбувається з урахуванням нормативно-правових актів, якими забезпечуються права і свободи громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України.*

Вирішуючи спір про поділ майна між подружжям, необхідно встановити не лише обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час придбання, його вартість та виходити з презумпції рівності часток, а й урахувати інші істотні обставини, що мають значення для справи, зокрема можливість реального поділу майна з виділенням кожному із подружжя окремих видів (об'єктів) майна, можливість спільного користування певним видом майна у разі визначення ідеальних часток у цьому майні та спільного користування неподільною річчю, а також чи був визначений сторонами певний порядок користування спірним майном, матеріальне становище співвласників щодо можливості сплати грошової компенсації при перевищенні вартості частки, що підлягає виділу іншому із подружжя тощо. (Постанова КЦС ВС від 07 квітня 2021 року, справа № 757/64512/16-ц, провадження № 61-11187св20).

68. Постанова ВП ВС від 22 лютого 2022 року,
справа №642/8107/14-ц, провадження № 14-108звц21

До складу майна, що підлягає поділу, входить загальне майно, наявне у подружжя на час розгляду справи, і те, що знаходиться у третіх осіб. Зважаючи на те, що спірний автомобіль відчужено та перебуває у власності третіх осіб, тому до складу спільної сумісної власності входять кошти, одержані від його відчуження, а не сам транспортний засіб (пункти 99, 100)

69. Постанова ВП ВС від 8 лютого 2022 року, справа № 209/3085/20, провадження № 14-182цс21

Позивачка хотіла поділити майно подружжя так, щоби виділити відповідачеві у власність автомобіль, яким він користується, а їй виплатити компенсацію замість її частки у праві спільної сумісної власності на цю неподільну річ – 1/2 ринкової вартості останньої.

Чи має відповідач внести на депозитний рахунок суду суму компенсації, яку з нього хоче стягнути позивачка за належну їй частку у праві спільної сумісної власності подружжя на неподільну річ. Вирішила, що не має.

«.....приписи частин четвертої та п'ятої статті 71 СК України і статті 365 ЦК України **з урахуванням принципу розумності** (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) треба розуміти так: (а) **правила про необхідність попереднього внесення коштів** на депозитний рахунок суду **стосуються тих випадків, коли позивач** (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) згідно зі статтею 365 ЦК України **заявив вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності** (такі кошти забезпечують отримання відповідачем грошової компенсації); (б) якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) таку вимогу не заявив (а вимагає, наприклад, поділити неподільну річ шляхом виділення її у власність відповідача та стягнення з нього грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на цю річ), то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні».

«...вимога позивача про стягнення з відповідача грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на майно подружжя не породжує обов'язку відповідача попередньо внести відповідну суму на депозитний рахунок суду (див. висновок, сформульований у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 червня 2018 року у справі № 299/2587/15-ц). Підтвердження платоспроможності такого відповідача законодавство України не вимагає».

Відповідач є власником цієї речі як такої, яку він придбав разом із позивачкою у шлюбі, тобто у спільну сумісну власність. Тому не є примусовим набуттям права приватної власності стягнення з одного співвласника такого майна компенсації на користь іншого співвласника, який відмовляється від своєї частки у праві спільної сумісної власності на неподільну річ, щоби врегулювати конфлікт щодо користування та розпорядження нею. Більше того, суд не позбавляє відповідача його частки у праві на це спільне майно, а через рішення про стягнення з останнього відповідної компенсації збалансовує інтереси двох співвласників, які не дійшли згоди щодо долі неподільної речі.

70. Постанова ВП ВС від 14 грудня 2021 року, справа № 2610/27695/2012, провадження № 14-37цс21

Велика Палата Верховного Суду висновує, що скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки така постанова не є постановою про накладення штрафу в розумінні частини другої статті 63 Закону № 1404-VIII, яка підлягає оскарженню до суду в порядку, визначеному частиною другою статті 74 цього Закону, тобто в порядку адміністративного судочинства. Велика Палата Верховного Суду відступає від правового висновку, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 березня 2020 року у справі № 682/3112/18, в якій, зокрема, оскаржувалася постанова державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів, про те, що відповідно до частини другої статті 74 Закону № 1404-VIII скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

71. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року, справа № 916/2813/18, провадження № 12-71гс20, предметом спору було визнання недійсним договору дарування частки у статутному капіталі приватного підприємства, вирішено питання щодо юрисдикції, правової природи приватного підприємства, правового режиму майна приватного підприємства, згоди одного з подружжя на розпорядження іншим часткою в статутному капіталі приватного підприємства, яка є їх спільною сумісною власністю.

У цій справі Велика Палата Верховного Суду вирішувала питання щодо правового режиму майна приватного підприємства, що має значення для вирішення питання поділу майна подружжя, оскільки суд має встановити, що є власністю подружжя, проте не вирішувала питання способу поділу майна подружжя, зокрема, якщо один із подружжя є власником товариства.

Часткою в статутному капіталі товариства є сукупність корпоративних прав та обов'язків, пов'язаних з участю особи в товаристві, серед яких право на управління товариством, право на отримання частини прибутку від діяльності товариства, а також право на отримання частини майна товариства у разі виходу з нього учасника або у випадку розподілу майна товариства в процесі його ліквідації.

«.....проведений аналіз свідчить, що висновки, викладені в Рішенні Конституційного Суду України, слід розуміти так: статутний капітал приватного підприємства – юридичної особи або майно приватного підприємства – єдиного майнового комплексу можуть бути об'єктами права спільної сумісної власності подружжя (якщо вони не є об'єктами права особистої власності одного з подружжя).

«Іншими словами, пункт 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України охоплює два різні випадки:

перший – коли майно передано у власність юридичної особи, зареєстрованої як приватне підприємство. Тоді частка в статутному капіталі такої юридичної особи (але не її майно) може належати на праві приватної спільної сумісної власності подружжю;

другий – коли йдеться про єдиний майновий комплекс, тобто про підприємство в розумінні статті 191 ЦК України, яке не передане як вклад юридичній особі, а використовується одним з подружжя без створення юридичної особи, зокрема, як фізичною особою – підприємцем. Тоді майно, яке входить до складу підприємства як єдиного майнового комплексу (але не частка в статутному капіталі майнового комплексу, бо майновий комплекс не може мати статутного капіталу), може належати на праві спільної сумісної власності подружжю.

2....аналіз наведених положень закону, які визначають порядок розпорядження майном, що знаходиться у спільній сумісній власності подружжя, зокрема, часткою в статутному капіталі господарського товариства дозволяє дійти висновку, що чоловік та дружина розпоряджаються цим майном за взаємною згодою, наявність якої презюмується при укладенні договорів одним з подружжя».

72. Ухвала КЦС ВС від 20 липня 2022 року, справа № 760/20948/16-ц, провадження № 61-2983св21

« ...дійшовши висновку у постанові від 29 червня 2021 року у справі № 916/2813/18, провадження №12-71 гс20, що частка в статутному капіталі є спільною сумісною власністю подружжя (пункти 8.57, 8.58), відступивши в цій частині від висновків Верховного Суду України, викладених у постанові від 03 липня 2013 у справі № 6-61цс13, Верховного Суду від 10 жовтня 2018 у справі № 569/6236/16-ц та від 12 листопада 2019 у справі № 918/598/18, що частка в статутному капіталі приватного підприємства, яка придбана за спільні кошти подружжя, не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та може бути відчужена одним з них без згоди іншого, Велика Палата Верховного Суду не відступила від висновків Верховного Суду України про те, що в разі передання подружжям свого спільного сумісного майна до статутного фонду приватного підприємства, заснованого одним із них, в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя».

За таких обставин у судовій практиці є невирішеним концептуальне питання: на що може претендувати другий з подружжя, а саме лише на компенсацію половини вартості частки (іншого з подружжя) у статутному капіталі товариства, чи також на свій вибір на виплату половини вартості внеску відповідача як засновника у статутний капітал ТОВ чи половини вартості внесеного подружжям майна?

**Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 21 вересня 2022 року
справа № 760/20948/16-ц, провадження № 14-70цс22**

Прийняти до розгляду справу за позовом Особа 1 до Особа 2 про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання майна спільною сумісною власністю та його поділ, стягнення компенсації половини вартості внесків до статутних капіталів господарських товариств і за зустрічним позовом про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та стягнення коштів, набутих за час шлюбу, за касаційними скаргами сторін на постанову Київського апеляційного суду від 21 січня 2021 року.

73. Постанова КЦС ВС від 12 жовтня 2022 року, справа № 757/64512/16-ц, провадження № 61-12274св21

«Судове рішення не має породжувати стан невизначеності у відносинах позивача з відповідачем і вимагати від них надалі вчиняти узгоджені дії для вичерпання конфлікту.

Крім того, спосіб захисту права або інтересу має бути таким, щоб у позивача не виникала необхідність повторного звернення до суду (пункт 58 постанови Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц (провадження № 14-67цс20)).

У справі, що переглядається, судами встановлено, що у власності сторін перебуває низка об'єктів нерухомості, які мають різне цільове призначення та розташовані на території Волинської, Донецької, Львівської областей, а також у місті Києві.....»

«До частини зазначених вище об'єктів на час вирішення справи судами першої та апеляційної інстанцій ускладнений доступ та користування ними, оскільки таке майно знаходиться на тимчасово окупованій території (м. Донецьк)».

«.....саме по собі обрання судом варіанту поділу спільного майна, який є відмінним від запропонованого сторонами, не вважається виходом за межі позовних вимог, оскільки суд вирішує спір в межах заявленого позову про поділ спільного майна подружжя, та визначає спосіб поділу майна, який за установлених у кожній конкретній справі обставин, є найбільш прийнятним для обох сторін та відповідає засадам розумності та справедливості».

поділ майна подружжя здійснюється таким чином: по-перше, визначається розмір часток дружини та чоловіка в праві спільної власності на майно (стаття 70 СК України); по-друге, здійснюється поділ майна в натурі відповідно до визначених часток (стаття 71 СК України). У випадку множинності об'єктів нерухомого майна, що перебуває у спільній власності сторін, суду належить розглянути можливість здійснити поділ майна таким чином, щоб не зобов'язувати сторону сплачувати компенсацію.

«При визначенні способу поділу майна подружжя, колегія суддів бере до уваги, що частки дружини/чоловіка у спільному майні є рівними, а також встановлену судами вартість спірних об'єктів спільної сумісної власності, їх цільове призначення та географічне розташування, запропоновані обома сторонами варіанти поділу спільного майна.....».

74. Постанова КЦС ВС від 27.01.2021 у справі № 715/571/19 (провадження № 61-3599св20)

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про скасування рішення суду першої інстанції та відмову в позові про поділ майна подружжя в обраний позивачем спосіб, у зв'язку з тим, що у випадку поділу майна будуть порушені права та інтереси кредитора, оскільки припинення права власності відповідача на спірне майно ускладнює виконання судового рішення про стягнення суми боргу з боржника.

Верховний
Суд

Дякую за увагу